

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 11, Sayı 31, Kasım 2024 / Volume 11, Issue 31, November 2024

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş/Received: 07.06.2024
Kabul/Accepted: 17.08.2024
DOI: 10.17822/omad.1497299

Atf/Citation: Güher, Ebru ve Ramazan Baş. "Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi Belgelerinde Yedikule (Kanada) Veremli Çocuklar Hastanesi (1920-1921)". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 11/31 (2024): 557-573.

Ebru GÜHER

(Doç. Dr.), Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / Türkiye, ebrugur@osmaniye.edu.tr, 0000-0003-1621-4276

Ramazan BAŞ

(Dr.), Sağlık Bakanlığı / Türkiye, benramazanbas@hotmail.com, 0000-0002-7425-9707

Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi Belgelerinde Yedikule (Kanada) Veremli Çocuklar Hastanesi (1920-1921)

The Tuberculosis Children's Hospital In Yedikule (Canada) In The Documents Of The American Committee For The Relief Of The Near East (1920-1921)

Öz: Amerikan misyonerleri, Amerikan resmî çevrelerinin de yardımıyla Ermenilere destek olmak için temeli 1915 yılında atılan Yakın Doğu Yardım Komitesini kurmuşlardır. Komitenin sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu yerlerde donanımlı hastanelerde modern yöntemlerle hastaları tedavi etmeleri, insanların sevgi ve sempatisini kazanmalarında etkili olmuştur. Komite özellikle bakıma muhtaç olan Ermeni çocukların sağlık hizmetleriyle yakından ilgilenmiştir. Bu çerçevede dönemin yaygın hastalığı olan veremle etkin mücadele için başkent İstanbul başta olmak üzere sağlık müesseseleri teşkil etmiştir. 1920 yılında kurulan ve veremli çocuklar için hizmet vermeyi amaçlayan "Yedikule (Kanada) Veremli Çocuklar Hastanesi" türünün ilk örneklerinden biri olması açısından önem arz etmektedir. Açıldığı zaman yoğun bir ilgi gören hastanede, veremle ilgili vakalar modern yöntemlerle tedavi edilmiştir. Bu çalışmada 1920-1921 yılları arasında adı geçen hastanenin kuruluş süreci, doktor ve diğer sağlık personeli, hastaneye katkısı olup yardım edenler, hastanede sürdürülen sosyal etkinlikler, tedavi edilen vakalar ve sayıları, hasta çocukların hissettikleri duygular gibi pek çok konu, Amerikan Yakın Doğu Komitesi belgeleri ışığında tarafsız bir şekilde tarih metodolojisi çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Misyoner, Tıp tarihi, Verem, Yedikule

Abstract: With the assistance of American official circles, American missionaries established the Near East Relief Committee (NERC) in 1915, initially to aid Armenians. The committee's treatment of patients in well-equipped Hospitals and with modern methods in places where health services were inadequate was effective in gaining people's love and sympathy. The committee was particularly interested in the health services of Armenian children in need of care. In this context, health institutions were established, especially in the capital Istanbul, to effectively combat tuberculosis, which was the common disease of the period. Founded in 1920 and aiming to provide services for children with tuberculosis, 'Yedikule (Canada) Hospital for Children with Tuberculosis' is important as it is one of the first examples of its kind. In the Hospital, which attracted great interest when it was opened, all cases related to tuberculosis were treated with modern methods. In this study investigates various aspects of the Yedikule (Canada) Hospital for Children with Tuberculosis between 1920 and 1921, including its establishment, the medical staff and other healthcare professionals involved, the individuals and organizations that contributed to its operation, the social activities conducted within the Hospital, the number and types of cases treated, the emotions experienced by the young patients, and the relevant documentation from the American Near East Relief Committee. It presents an impartial analysis grounded in historical methodology.

Key Words: History of Medicine, Istanbul, Missionary, Tuberculosis, Yedikule

Extended Abstract

The source of the Protestant missionaries who were influential in the Ottoman lands, mainly in Anatolia, was the missionary organization "American Board of Commissioners For Foreign Mission" (ABCFM), known simply as the American Board. American missionaries

who set foot in Anatolia in the 19th century established many institutions over time and tried to be effective, especially on minorities. American missionaries were intensively active in various fields of Ottoman geography.

In response to the displacement of Armenians, American missionaries and other advocates, notably including U.S. President Woodrow Wilson, established the “American Committee for Armenian and Syrian Relief” in New York in 1915. This new organization consolidated the efforts of the Armenian Aid Committee, the Syria-Palestine Relief Committee, and the Persia Relief Fund. Later, the committee’s name was changed to the American Committee for Relief in the Near East and subsequently to Near East Relief. In 1930, the organization’s focus shifted, and it was renamed the Near East Foundation (NEF).

Although initially established in 1915 to aid Armenians during and after their displacement, the Near East Relief Committee expanded to encompass a broader region, including Türkiye, Syria (particularly Aleppo), the Caucasus, and Iran. Within this expansive aid region, the committee focused on critical strategic locations such as Istanbul, Izmir, Kayseri, Adana, and Mersin.

The Near East Relief Committee prioritized investments in sectors that could readily reach the population, particularly education and health. They were primarily invested in providing healthcare services to Armenians within the Ottoman Empire. As part of their medical mission, the committee initially focused on repairing existing structures and establishing new Hospitals and clinics in regions where they were needed, particularly in Istanbul. While Hospitals operated in significant centers like Istanbul, Izmir, Adana, and Kayseri, clinics were established in more remote areas, with frequent inspections conducted by the missionaries’ medical teams.

The health workers associated with the committee primarily targeted sick and vulnerable children in need of care. Tuberculosis, a widespread and devastating disease at the time, disproportionately affected malnourished children from impoverished families and war orphans. Known historically by ominous names like “White Death,” “White Plague,” and “Captain of Death,” tuberculosis was often referred to as the “Slim Disease” in the local language. This rapidly spreading and highly contagious disease, exacerbated by malnutrition and poor living conditions, had claimed countless lives throughout history. While a children’s sanatorium was established at Hamidiye Etfal Hospital on January 31, 1906, similar efforts to address tuberculosis in adults proved unsuccessful.

To combat the pervasive tuberculosis epidemic, the Near East Relief Committee established numerous sanatoriums and Hospitals in Istanbul specifically for minority children (Greek, Armenian, and Jewish). Among these, the “Yedikule/Canada Tuberculosis Hospital for Children” stands out as a particularly significant institution, representing one of the earliest examples of its kind.

Established in 1920 and funded by Canadian sources, the groundwork for the Yedikule (Canada) Tuberculosis Hospital for Children was laid before the First World War. In this context, construction began in 1906 on the eight-pavilion Mavrokordato Hospital, which was exclusively dedicated to treating tuberculosis patients. This well-equipped facility addressed a critical need at the time.

Initially planned to accommodate sixty beds, the Hospital quickly proved insufficient to meet the growing demand, so additional beds were added. The Hospital provided medical care for children with tuberculosis and organized social events to enhance their well-being. These activities, jointly conducted by the American Sailors Club, the Young Men’s Christian Association (YMCA), and the Near East Relief Committee, profoundly impacted sick children and were extensively documented in records from the period.

Following the War of Independence, three pavilions of Mavrokordato Hospital were reallocated to the Greek Hospital and subsequently repurposed for military use during World War II. These pavilions housed tuberculosis patients who were transferred to Istanbul during mobilization. In 1940, the Yedikule Military Hospital was established within these three pavilions, offering two hundred beds for sick soldiers. Upon the conclusion of mobilization, the patients were relocated to Selimiye Barracks.

This study investigates various aspects of the Yedikule (Canada) Tuberculosis Hospital for Children between 1920 and 1921, including its establishment, the medical staff and other healthcare professionals involved, the individuals and organizations that contributed to its operation, the social activities conducted within the Hospital, the number and types of cases treated, the emotions experienced by the young patients, and the relevant documentation from the American Near East Relief Committee. It presents an impartial analysis grounded in historical methodology. The lack of prior comprehensive research on this topic underscores the significance of this study. It is anticipated that this research will contribute to the understanding of medical history in the region and provide valuable insights for future researchers interested in exploring the subject from diverse perspectives and using different sources and methodologies.

Giriş

“Mycobacterium tuberculosis” mikrobunun akciğere yerleşmesiyle meydana gelen öldürücü bir bulaşıcı hastalık olan verem, tarihte insanların en çok korktuğu hastalıklardan biriydi. Yetersiz beslenme ve kötü barınma koşulları nedeniyle hızlı bir şekilde etkili olan ve yayılan hastalık, tarih boyunca pek çok kişinin ölümüne neden olmuştur.¹ En eski dönemlerden beri var olan bu hastalık² “tüketim hastalığı”, “beyaz ölüm”, “beyaz veba”, “ölümün kaptanı” gibi çeşitli isimlerle adlandırılmıştır. Romalılar hırıltılı nefes alıp verme ve öksürükle balgam atma anlamındaki “phytisis” ismini verirken Türkçede de “ince hastalık” olarak geçmiştir.³

Veremli hastaların tedavisi için ilk sanatoryum, Dr. Hermann Brehmer (1826-1889) tarafından 1854 yılında bugünkü Polonya ile Çek Cumhuriyeti sınırındaki Silezya'nın Goebersdorf köyünde kurulmuştur. Dr. Brehmer'in iklimin veremi tedavi edici etkisini açıklamasından sonra; Almanya, Fransa, İsviçre ve İtalya'nın dağlık bölgelerinde sanatoryumlar açılmış ve bütün dünyaya yayılmıştır.⁴

Osmanlı Devleti'nde veremlilerin tedavisi için 1890 yılında somut adımlar atılarak Haseki Hastanesinde, sillü'r-rie (verem) koğuşunun faaliyete geçmesiyle beraber resmen hastalığın tedavisine başlanmıştır.⁵ Ardından İtalyan Dr. Giovanni Battista Violi (1849-1928), Burgaz Adası tepelerinde Sen Jorj Etfal Hastanesine bağlı olarak, 1902 yılında çocuklar için bir yazlık sanatoryum açmıştır. İkinci sanatoryum yine çocuklar için, Hamidiye Etfal Hastanesinde, 31 Ağustos 1906 tarihinde yapılan törenin ardından yirmi dört yatakla faaliyete geçmiştir. 1906 yılından sonra Balıklı Rum Hastanesine eklenen üç pavyonda, faaliyete geçen Mavrokordato

¹ Mehmet Karayaman, “İzmir Verem Mücadele Cemiyeti Tarafından Yayınlanan Sıhhi Cidal-Sıhhat Dergisi” *Türkiye Klinikleri* 18(3) (2010):141-152; Serkan Tuna, Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği, *Atatürk Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 26 Şubat 2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-ulusal-verem-savasi-dernegi/?pdf=5556>; Sema Özgür Sakarya, “İzmir İli Tüberküloz Hastalarının Verem Savaş Dispanserlerinde Kayıtlık Oranları ve Etkileyen Etmenler” (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2008), 14-15.

² Fatma Sena Gökgöz, “Osmanlı Devleti'nde Nefes Kesen Düşman: Verem”, *Türk Tarihinde Salgınlar ve Afetler*, ed. Musa Şamil Yüksel, Hasan Işık, (Ankara: Astana Yayınları, 2021), 57.

³ Yusuf İzzettin Barış, “Dünyada Tüberkülozun Tarihi” *Konuralp Tıp Dergisi* 3(2) (2010):1

⁴ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6319124/>; Peter Warren, The Evolution of the Sanatorium: The First Half-Century, 1854-1904”, Erişim Tarihi: 20 Haziran 2024, https://web.archive.org/web/20160224210032id_/http://www.cbmh.ca:80/index.php/cbmh/article/viewFile/1239/1230

⁵ Gökgöz, “Osmanlı Devleti'nde Nefes”, 63.

Hastanesinde, Rum tebaadan vereme ve diğer bulaşıcı hastalıklara yakalananlar tedavi edilmeye başlanmıştı. Yetişkin verem hastaları için 1907'de Kütahya-Çamlıca'da bir sanatoryum kurulmasına teşebbüs edilmiş fakat hazırlıklar sürerken II. Meşrutiyet ilan edilince yapımı gerçekleştirilememiştir.⁶

Türkiye'de vereme karşı savaşmak amacıyla kurulan sosyal derneklerin ilki, 1903 yılında İstanbul'da *Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople* adıyla, Dr. Kleovulos H. Kokolatos (Cléobule C. Coccolatos, 1865-1944) tarafından kurulmuş, 1912 yılında *Société internationale contre la Tuberculose de Constantinople* adını almıştır.⁷ Türkiye'de hızla yayılan verem hastalığı ile mücadele amacıyla Bahriye Nazırı Cemal Paşa başkanlığında bir grup münevver, *Veremle Mücadele Cemiyetini* kurmuş, 25 Mayıs 1918 tarihli irade ile kuruluşu onaylanmış, 14 Haziran 1918 tarihli gazetelerde ilk toplantısını Dr. Besim Ömer Paşa'nın konağında yaptığı bildirilmiş ve merkez-i umumi azasının isimleri ilan edilmiştir. Cemiyetin amacı, yayın yapıp halkı bilinçlendirerek dispanser ve sanatoryum kurmak olmuş fakat 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgali üzerine faaliyetini durdurmak zorunda kalmıştır. İkinci mücadele cemiyeti, İstanbul'dan sonra veremden en fazla etkilenen şehir olan İzmir'de 14 Nisan 1923 tarihinde *İzmir Veremle Mücadele Cemiyet-i Hayriyesi* adıyla kurulmuştur. Daha sonra; Balıkesir (1923), İstanbul (1927) *Veremle Mücadele Cemiyetleri* faaliyete geçmiştir.⁸ Cumhuriyet döneminde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla çoğalan verem vakalarına karşı; Eskişehir (1945), Ankara (1946) ve 1947 yılında Bursa, Çanakkale, Konya, Kütahya, Tekirdağ ve Edirne Veremle Savaş Dernekleri kurulmuştur. Sayıları hızla artan cemiyetler 1948 yılında *Ulusal Verem Savaş Derneği* adı altında toplanmıştır. Bu dernek 1973 yılında *Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği* adını almış ve 24 Nisan 1987 tarihinde feshedilen derneğin görevleri yeni kurulan *Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonuna* devredilmiştir.⁹

Bu makalede, Türkiye'nin verem hastalığı özelinde tıp tarihine bir katkı olmak üzere, mütareke döneminde faaliyet gösteren Yedikule (Kanada) Veremli Çocuklar Hastanesinin, dönemin Amerikan misyoner kaynakları ışığında kuruluşu ve faaliyetleri ele alınmıştır. Bu hastane hakkında şimdikiye kadar kısa tarihçesi dışında bir yayın yapılmamıştır.¹⁰

1. Mütareke Döneminde Yakın Doğu Yardım Komitesinin İstanbul'daki Sağlık Çalışmalarına Genel Bir Bakış

İran, Suriye, Rusya ve Yunanistan'daki Yakın Doğu Yardım Komitesi (YDYK)* vereme yakalananlar için sanatoryumlar kurarak, daha önce ölüme terk edilen çocukları tedavi etmiştir. Ülke içindeki yerel kuruluşlar, yardım kuruluşlarıyla iş birliği yaparak önleyici tedbirler almaya çalışmış daha fazla sağlık kurumuna ihtiyaç duyulduğunu ifade etmişlerdir.¹¹

1920 yılında İstanbul'un tahmini nüfusu bir milyon ile bir milyon iki yüz bin arasında olup nüfus yoğunluğuna göre sırasıyla Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi bulunmaktaydı. Halkın geri kalanı yabancılar ve Levantenlerden oluşmaktaydı. 1921 yılında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti İstanbul'daki mülteci sayısını elli bin Müslüman, kırk bin Rus ve dört bin Rum

⁶ Nuran Yıldırım, "Osmanlı Devleti'nde Göğüs Hastalıkları ve Verem", Nuran Yıldırım, Mahmut Gürkan, *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi*, ed. Muzaffer Metintaş. İstanbul: Türk Toraks Derneği, Aves Yayıncılık, 2012, s.44-51.

⁷ Şeref Etker, "İstanbul'un İlk Verem Savaşımı Derneği: Ligue contre la Tuberculose (Phitisie pulmonaire) de Constantinople", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 21(2) (2020): 225-247.

⁸ Karayaman, "İzmir Verem Mücadele", 141; Fatih Artvinli, "Verem Savaşı Hemşire Okulu, Erenköy Sanatoryumu ve Dispanserler: Muazzez Yazıcıoğlu ile Bir Sözlü Tarih Çalışması" *Yeni Tıp Araştırmaları* 23 (2017): 58.

⁹ Nuran Yıldırım, Mahmut Gürkan, *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi*, ed. Muzaffer Metintaş. İstanbul: Türk Toraks Derneği, Aves Yayıncılık, 2012, 86-100.

¹⁰ Nuran Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi: Sağlık Teşkilatı- Salgınlar- Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele-Koruyucu Sağlık Kurumları- Hastaneler- Tıp Eğitimi* (İstanbul Üniversitesi İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Projesi No. 55-10, İstanbul: Ajansfa, 2010), 104-105.

* Bu çalışmada Yakın Doğu Yardım Komitesi kısaltılmış olarak YDYK şeklinde verilmiştir.

¹¹ James L. Barton, *Story Of Near East Relief (1915-1930)* (New York: The Macmillan Company, 1930), 346.

ve Ermeni olarak tahmin etmiştir. Amerikan Kızılhaçı ise mülteci sayısını toplam altmış beş bin olarak tespit etmiş, Kasım 1920 ile Nisan 1921 tarihleri arasında seksen beş bin beş yüz yirmi dört kişiye yardım ettiklerini eklemiştir. Bu sayıya muhtemelen şehrin çevresine yerleştirilen Rus mültecilerin yanı sıra İstanbul'un yoksul sakinleri de dâhil edilmiştir.¹² Bu yıllarda İstanbul'da azınlıklar ile yabancı devletlere ait hastaneler de bulunmaktaydı. Yahudi göçmen evleri bir sağlık müfettişi tarafından düzenli olarak ziyaret edilirken, Amerikan Kızılhaçı da çeşitli hastanelere yardımlar yapmaktaydı. Türk Göçmenler Genel Müdürlüğünün sağlık bölümündeki doktorlar mültecilerin muayenesinde belediye doktorlarıyla iş birliği içerisindeydi. Davud Paşa, Selimiye ve İplikhane kışlasındaki kamplarda ve Beyazıt'taki ahşap kışlada,¹³ geçici hastaneler bulunmakta daha ağır vakalar şehir hastanelerine gönderilmekteydi. İlaçlar Mülteci Eczanesinden ücretsiz olarak temin edilmekteydi. İstanbul'da mülteciler arasında otuz bin kişi çiçek, tifüs, tifo, kolera vb. hastalıklara karşı aşılansın; günde iki bin ile üç bin kişi muayene edilmişti. Rus YMCA (Amerikan Genç Hristiyan Erkekler Birliği) (Mayak olarak bilinen) sahip olduğu ücretsiz poliklinikte altı bin yüz otuz iki kişinin tedavi edildiğini belirtmişti. YMCA'nın iki ilk yardım kulübü bulunmaktaydı. YDYK Sağlık Komitesi Başkanı Dr. Graff tarafından sağlık ve hijyen üzerine altı konferans verilmişti. Ermeni Ulusal Komitesine bağlı kampların her birinin bir kamp doktoru vardı; daha ağır vakalar ise Yedikule Ermeni Hastanesine ücretsiz olarak gönderilmekteydi. YDYK özellikle çocukların genel tıbbi muayenesi ve tedavisi için doktor ve hemşirelerini göndermekte ve yetersiz beslenen çocuklar için süt dağıtmaktaydı. Komite tüm kampları denetliyor, çocuklar ve yetişkinler için sekiz tane ücretsiz klinikte hizmet veriyordu.¹⁴

Tablo 1. Amerikan Board'un İmtiyaz Sahipliğinde, İstanbul'da Yayın Yapan The Orient Gazetesine Göre İstanbul'da 1919 ve 1920 Yıllarında Hastalıklardan Ölenlerin Sayısı¹⁵

Ölüm Nedeni	1919 Yılı Ölen Sayısı	1920 Yılı Ölen Sayısı
Verem	210	238
Tifüs	60	18
Tifo	8	13
Grip	36	23
Zatürre	244	295
Diğer Hastalıklar	1201	1222

1920 yılının İstanbul'unda bulaşıcı hastalıklardan hayatını kaybedenlerin sayısının fazla olduğu göze çarpmaktadır. The Orient gazetesinin haberine göre verem hastalığı 1919 yılında iki yüz on iken 1920 yılında iki yüz otuz sekiz olmuştur. İlgili haberde şehrin nemli rüzgarlarının akciğer sorunlarının yaygınlaşmasına neden olduğu; aynı zamanda diğer organları da etkilediği belirtilmektedir. İklimin yanı sıra evlerdeki sağlıksız ortam da bu hastalığın tahribatını artırmaktaydı.¹⁶

Dr. Graff'a göre İstanbul'da hastalıkların başında veremin ilk sırada yer alması şaşırtıcı değildi çünkü İstanbul'un en acil ihtiyaçlarından biri olan barınma sorunu, kötü yaşam koşullarına sebep olmuştu. Şehrin üçte ikisi yangınlar nedeniyle¹⁷ harabeye dönmüştü. Üstelik mültecilerle şehrin nüfusu sürekli artmıştı. Bu sebeple başta barınma sorunu nedeniyle çeşitli

¹² Nur Bilge Criss, *İstanbul Under Allied Occupation 1918-1923* (Boston-Köln: Brill-Leiden, 1999), 20.

¹³ Fatih'in Beyazıt'ta yaptırdığı ilk Yeniçeri kışlası için bkz. <https://seckinmimari.com/wp-content/uploads/2024/01/eski-odalar.pdf> (Erişim. 20 Haziran 2024).

¹⁴ Clarence Richard Johnson, *Constantinople Today; or, The Pathfinder Survey of Constantinople; A Study in Oriental Social Life* (New York: The Macmillan Company, 1922), 219.

¹⁵ *The Orient*, 21 April 1920, Vol.VII, No.21, 204.

¹⁶ *The Orient*, 21 April 1920, Vol.VII, No.21, 205.

¹⁷ İstanbul'da yoksulluk ve toplumsal çözülmenin nedenlerinden biri de yangınların yıkıcılığıydı. Yangın mağdurları ve eş zamanlı mülteci akını aynı zamana denk gelmiş, belediye ve sosyal hizmetlerde de aksamalar olmuştu. 1918'de bin dört yüz yetmiş beş, 1919'da yüz elli sekiz, 1920'de yedi yüz kırk sekiz, 1921'de altı yüz, 1922'de yüz, 1923'te ise üç yüz seksen ev yangında harap olmuştu. Criss, *İstanbul Under*, 27.

hastalıklar ortaya çıkmıştı. Bir araştırmada üç bin aile arasında birden fazla odada yaşayan çok az ailenin olduğu tespit edilmişti. Kötü su tesisatı, susuzluk, çevre kirliliği, belediyenin yetersizliği, eğitim eksikliği gibi olumsuz faktörler durumu iyileştirmeyi güçleştiriyordu. Dr. Graff'a göre ihtiyaç duyulan şey, halkı eğitmek ve belediyeyi daha iyi yöntemlere zorlamaktı. Bunun için de gerekli olan şey bölge çalışmaları konusunda eğitim almış tecrübeli bir Amerikan hemşire grubuydu. Bir diğer sağlık ihtiyacı da İstanbul'da okul çağındaki çocukların tıbbi muayenesiydi. Bazı okullarda yatılı kalan çocuklara, tıbbi bakım verilse de yarım gün gelen gündüzlü öğrencilere böyle bir bakım sağlanamıyor; cilt ve göz hastalıkları kolayca bulaşyordu. Dr. Graff, YDYK'nın okullarda kısa bir süre için bile olsa tıbbi denetim yapmasının bir örnek teşkil edip çok büyük faydalar sağlayacağını düşünmüştü.¹⁸

Dr. Graff, 1920 Nisan ayı boyunca maddi yardımların, Umumi Dispansere yapılan olağan bağış dışında, Yedikule'deki Ulusal Rum Hastanesine süt, Yedikule'deki Ulusal Ermeni Hastanesine çarşaf ve süt bağışi ile sınırlı olduğunu belirtmişti. Dr. Graff'a göre Ermeni Kızılhaçı hâlihazırda yapmakta olduğu çalışmalara ek olarak, bu hastanenin yükünü de üstlenmeye karar verdiğinden daha fazla bağış ve yardım gerekmektedir. Özellikle hasta çocukların iyileştirilmesi ve hastalıkların önlenmesi için daha fazla tıbbi çalışmaya ihtiyaç duyulmuştu. Mart ayında Wellesley Kolejinin özel bağışi ile İstanbul'da başlatılan çalışmalar daha da genişletilmiş; Samatya, Balat, Hasköy, Üsküdar ve Ortaköy'de bebek klinikleri için kullanılabilecek odalar bulunmuştu. Bu merkezlerde misafir hemşireler kliniklerdeki çalışmalara yardımcı olmak, evdeki vakaları takip etmek, annelerin tedavilerinin yürütülmesine yardımcı olmak ve onlara basit hijyen kurallarını öğretmek amacıyla görevlendirilmişti. İstanbul'da bu çalışmaya başlayan YDYK hemşireleri, nisan ayı içerisinde kırk vakayı ziyaret ederek erkek, kadın ve çocuklara yönelik üç yüz seksene yakın tedavi uygulamıştı.¹⁹

2. Yedikule (Kanada) Veremli Çocuklar Hastanesi

2.1. Yedikule (Kanada) Veremli Çocuklar Hastanesinin Açılışı

Yetim çocuklar arasında veremin gelişmesini önlemek için bakım ve uygun tedaviye duyulan büyük ihtiyaç,²⁰ Yedikule Kapısı'nın hemen ötesinde eski şehir surlarının hemen dışında²¹ veremli çocuklar için²² bir Verem Hastanesi kurularak karşılanmaya çalışılmıştı. Bu amaçla YDYK veremli çocuklar için Yedikule'de, trahomlu çocuklar için Boyacıköy'de bir hastane açmıştır. Bu hastaneler kapsam olarak ulusal olup sadece İstanbul'a yönelik değildi. Kanada fonları tarafından desteklenen "Yedikule (Kanada) Veremli Çocuklar Hastanesi" YDYK'nın resmî belgelerinde, 1902 Burgaz Ada'da ve 1906'da Hamidiye Etfal Hastanesinde faaliyete geçen çocuk sanatoryumları bilinmediği için, alanının Türkiye'deki ilk hastanesi kabul edilmiştir. Hastane oldukça donanımlı olup önemli bir ihtiyacı karşılamıştı. Türkiye'de o dönemde verem oldukça yaygın olduğundan özellikle yoksul halkın yetersiz beslenen çocukları ve savaş yetimleri bu hastalığı kolayca kapmıştı.²³

Uygun konaklama yerlerinin nerede bulunabileceği konusu bir süre problem olmuştur. Durumun umutsuz görünmeye başladığı bir zamanda sorumlu Rum cemaati, kısa bir süre önce İstanbullu zengin bir Rum tüccarı olan Mavrokordato Bey'in maddi yardımlarıyla, şehrin Rum toplumu için inşa edilen Yedikule Balıklı Rum Hastanesinin ek binasını YDYK binalara bir çeki düzen verilmesi şartıyla, iki yıllık bir süre için kira ödemededen devredilmesi önerisiyle ortaya çıkmıştır.²⁴ Yedikule'de bulunan bin yataklı Balıklı Rum Hastanesi eski şehrin Bizans surlarının

¹⁸ *The Acorne*, 5 June 1920, Vol.II, No.22, 3; *The Orient*, 21 April 1920, Vol.VII, No.21, 205.

¹⁹ *The Acorne*, 12 June 1920, Vol.II, No.23, 3.

²⁰ *The Orient*, 23 June 1920, Vol.VII, No.30, 292.

²¹ *Near East Relief*, "Near East Hospital for Children with Tuberculosis in Yedikule Constantinople", 6 November 1920, Vol.II, No.44, 1.

²² *The Acorne*, "Hospital for Tubercular Children", 3 July 1920, Vol.II, No.26, 2.

²³ *Near East Relief*, 7 January 1921, Vol.III, No.1, 1.

²⁴ *The Orient*, 7 July 1920, Vol.VII, No.32, 311.

dışında yer almakta olup YDYK'nın en büyük hastanesiydi. Bu hastane Rum Ortodoks Kilisesinin desteğiyle kurulduğu 1753'ten beri yoksul hastalar için hizmet vermekteydi. Rusya ve Anadolu'dan gelen çok sayıda hasta ve mülteciyi kabul eden İstanbul'daki tek yerleşik hastaneydi. Ne yazık ki birçok doktor ve hemşire tifüs hastalığına yakalanarak hayatını kaybetmişti. Yoksul Kadınlar ve Çocuklar Komisyonundan Bayan Caris E. Mills'in tavsiyesi üzerine, en fazla sayıda hastanın bakılabileceği bu hastanede, bir mülteci servisinin kurulmasına karar verilmiştir.²⁵

Balıklı Rum Hastanesinde Mavrokordato tarafından verem sanatoryumu olarak tasarlanan Mavrokordato Hastanesi binaları, savaş yıllarında kışla olarak kullanılması nedeniyle harap durumdaydı.²⁶ Yenileme işi ilk başta tahmin edilenden daha uzun sürüp daha maliyetli olmuştu. Tamirat için harcanan üç bin liraya modern bir mutfak ve çamaşırhane de dâhil edilerek Kanada Fonuna muhteşem bir tesis kazandırılmıştır.²⁷ Kanada halkının verdiği paralarla ve yardım için katkıda bulunulan fonla Mayıs 1920'de yaklaşık yüz çocuk için bir tüberküloz hastanesi kurulmuştur.²⁸

Ülkelerinin savaş sırasındaki kayıplarına rağmen, Kanada halkı YDYK'ya para bağışında bulunmuştur. Bu paranın bir kısmının İstanbul'da yardım çalışmalarında bulunan iki Kanadalı, Dr. MacCallum ve Dr. McNaughton tarafından harcanması istenmiştir. Böylece Kanada halkı tarafından bağışlanan Kanada Yakın Doğu Yardım Fonundan yetmiş üç bin yedi yüz elli Türk lirası kaynak ayrılmıştır. Adı geçen fon; Adana, İzmir ve Bursa'nın yardım fonlarına da destek olmuştur.²⁹ Kanada Fonu'nun kısmen İstanbul'da kullanılacağı haberi basında yer almış ve veremin başlangıç aşamalarında olduğu tespit edilen çok sayıda çocuğun bilimsel olarak tedavi edileceği bilgisi de verilmiştir.³⁰

1 Temmuz 1920 Perşembe günü Dominyon Günü'nde*, Amerikan YDYK'nın yönetimi altında vereme yakalanan azınlık çocuklarının (Rum, Ermeni ve Yahudi)³¹ tedavisi için Yedikule'de kurulan Kanada Veremli Çocuklar Hastanesinin resmî açılışı gerçekleştirilmiştir. Açılışa İstanbul'daki Amerikan kolonisinin büyük bir kısmının yanı sıra şehrin birçok sakini de katılmıştı.³² Açılış töreni için gelecek çok sayıda misafiri İstanbul Yardım Birimi Başkanı Dr. J. P. McNaughton karşılamıştı. Misafirlerin çok sıcak olmayan güzel bir havada demiryolu üzerindeki Yedikule İstasyonu'na inip motorlu taşıtlarla hastaneye ulaştırılması için çeşitli düzenlemeler yapılmıştı.³³

Kurumu görmeye gelen konuklara binalardan birinin geniş verandasında ikramlar verilmiş, günün anısına kısa konuşmalar yapılmıştır. Davetliler bu girişimden ve yapılan işin verimli bir şekilde yürütülmesinden övgüyle söz etmişlerdir. Rahip Hovsep Cedcizyan, Amerikalıların Ermenilere yaptıklarına duydukları minnettarlığı ifade ederken aynı şekilde

²⁵ Esther Pohl Lovejoy, *Women Physicians and Surgeons, National and International Organization: Twenty Years With The American Women's Hospitals, A Review* (Livingston, New York: Livingston Press, 1939), 139.

²⁶ Nuran Yıldırım, "Near East Hospital for Tubercular Children Yedikule", *İstanbul'un Sağlık Tarihi*. İstanbul Üniversitesi İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Projesi No. 55-10. İstanbul: Ajansfa, 2010, 104.

²⁷ *The Orient*, 7 July 1920, 311.

²⁸ *Near East Relief*, "Two Years' Near East Relief Medical Work in Constantinople", 13 August 1921, Vol.III, No:32, 3.

²⁹ *Near East Relief*, "The Canadian Fund", 18 June 1921, Vol.III, No.24, 4; *Near East Relief*, 6 November 1920, 3.

³⁰ *The Orient*, 23 June 1920, 292.

* Dominion Day (Dominyon Günü), Britanya ülkelerinde millî bayram olarak kutlanır. Kanada'da 1 Temmuz, 1982 yılına kadar Dominyon Günü olarak kabul edilmiştir. Bunun sebebi 1 Temmuz 1867 tarihinde İngiliz Krallığı'nın, bugünkü Kanada'nın kökeni olan dört eyaletten oluşan federasyona yerel yönetim hakkı vermesiydi. 27 Ekim 1982 tarihinde alınan kararla bu uygulamaya son verildi ve 1 Temmuz Kanada Günü olarak yeniden isimlendirildi. Erişim Tarihi: 2 Şubat 2023, <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/canada-day-history.html>, Erişim Tarihi: 2 Şubat 2023, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Dominyon>

³¹ Criss, *İstanbul Under*, 57.

³² *The Acorne*, "Hospital for Tubercular Children", 2.

³³ *The Orient*, 7 July 1920, 311.

Yunan Ekümenik Patrikhane Protosyngelosu, Archimandrite Athenagoras da şükranlarını sunmuştu. Yahudi yardımının başkanı Bay Barzillai, kuruma yardımda bulunanlara teşekkür ederken Tuğamiral Mark L. Bristol girişimle ilgili övgü dolu sözler sarf etmişti. Dr. McNaughton hastanenin açılışına yönelik atılan adımların yanı sıra buna duyulan ihtiyaç hakkında kısa bir değerlendirme yapmış ve son olarak Rahip W. MacCallum dualar okutmuştur. Açılıştaki hazır bulunanlar arasında Tuğamiral ve Bayan Bristol, Albay ve Bayan J. P. Coombs, Dr. W. W. Peet, Boston South End House'dan Bay ve Bayan Woods, Ermeni Kızılhaç Başkanı Bayan Stambollian, kurucunun oğlu ve Rum Hastanesinin hamisi Bay Mavrogordato bulunmaktaydı. Davetliler daha sonra tesisin tamamını gezmiştir.³⁴

İstanbul Yardım Birimi Başkanı Dr. J. P. McNaughton, hastaneye yapılacak başvuruların, burayı her açıdan örnek bir kurum hâline getirmek için gösterilen çabanın karşılığını fazlasıyla vereceğini ifade etmiştir. Kanada'nın Sarnia kentinden YDYK üyesi olan Bayan Emma M. Wood bu işin sorumluluğunu üstlenerek başhemşire olarak atanmış olup³⁵ yanında Rum, Ermeni ve Ruslardan oluşan yedi stajyer görevlendirilmişti.³⁶

Şehirde halk sağlığı hemşireliği yapan Bayan Frances Mc Quaide, Bayan Wood'un yanında ikamet edecekti. Sağlık Komitesinin başkanı olarak seçilen Dr. Graff'a göre Kanadalıların hediyesi olan Yedikule'deki Rum Hastanesinin verem öncesi çocuklara yönelik iki binası, aileler için en büyük nimet olacaktı. Dr. Graff ilerlemiş veremin tedavi edilebileceği bir yerin henüz bulunmadığını, bu vakaların tedavisi için sadece Rumların özel bir düzenlemesi olduğunu fakat Ermenilerin Büyükkada'da yeni başlayan vakalarla büyük bir başarıyla ilgilendiğini ifade etmişti.³⁷

Gelen ziyaretçilerin sunduğu başlıca hizmetlerden biri, ailelerin şehirdeki sağlık kuruluşlarıyla temasa geçmesini sağlamak olmuştur. Bu bağlamda İstanbul ve Arnavutköy'deki Amerikan kliniklerinin yanı sıra, Yunan ve Ermeni Kızılhaç kliniklerinden ve çeşitli hastanelerden de yararlanılmıştır. Birinci yılın sonunda, sadece hasta çocuklar değil, aynı zamanda iyi bebeklerin muhafaza edileceği altı mahallede İstanbul'da Wellesley Kolejinin hediyesi olan sosyal yardım istasyonları organize edilmişti.³⁸

2.2. Sayısal Verilerle Yedikule (Kanada) Veremli Çocuklar Hastanesindeki Sağlık Hizmetleri

YDYK belgelerinden anlaşıldığına göre yaz ve sonbahar aylarında çocuklar geniş verandalarda beslenerek, uyuyarak ve bahçelerde oynayarak âdeta açık havada yaşamışlardı. Hastanenin sorumlusu Miss Wood tarafından binalar hızla onartılmış, ekipman temin edilmiş ve hastane çocuk hastalar için hazır hâle getirilmişti.³⁹

Binaların restorasyonunun ardından İstanbul'daki yardım birimi başkanı Dr. McNaughton ve hastanenin doktoru Dr. Graff hangi hastaların kabul edileceğine karar vermişlerdir.⁴⁰ Hastane ilk açıldığı zaman altmış yatak olarak planlanmış fakat yaz ayı geldiğinde ihtiyacın büyümesine bağlı olarak sundurmalar aynı anda doksan çocuk konaklayana kadar ilave yataklarla doldurulmuştu.⁴¹ Hastane yetmiş beş ile yüz yatak kapasitesine sahip olup yaz aylarında daha fazla sayıda kişiye yer sağlamak için çadırlar kullanılmıştı. Alınan karara göre sadece tedavi

³⁴ *The Orient*, 7 July 1920, 311; *The Acorne*, "Hospital for Tubercular Children", 2.

³⁵ *The Orient*, 23 June 1920, 292; *Near East Relief*, "U.S. Sailors Play Santa Claus to Yedikule Near East Hospital", 31 December 1920, Vol.II, No.52, 1-2; *Near East Relief*, 28 May 1921, Vol.III, No.21, 1

³⁶ *The Orient*, 23 June 1920, 292; *The Acorne*, "Hospital for Tubercular Children", 2; *Near East Relief*, "First Tubercular Hospital for Children", 15 July 1922, Vol.IV, No:28, 2.

³⁷ *The Acorne*, 5 June 1920, 3; *The Acorne*, "Hospital for Tubercular Children", 2.

³⁸ *The Acorne*, 5 June 1920, 3.

³⁹ *The New Near East*, December 1920, Vol.VI, No:3, 23.

⁴⁰ Yıldırım, *A İstanbul'un Sağlık Tarihi*, 104.

⁴¹ *The New Near East*, December 1920, 23; *Near East Relief*, 6 November 1920, Vol.II, No.44, 3; *Near East Relief*, "Near East Hospital for Children With Tuberculosis in Yedikule Constantinople", 2.

olasılığı bulunan başlangıç aşamasındaki yeni verem vakaları kabul edilecekti.⁴² Buradan da hastalığı ilerlemiş hastaların kabul edilmeyip iyileşme ihtimali yüksek hastaların kabul edildiği anlaşılmaktadır.

İstanbul'daki YDYK Yetimhanesi Müdürü Miss Glee Hastings, geçmişte yetersiz beslenen veremli çocuklara bakım hizmeti verenlerden, hastanenin ne kadar önemli olduğuna şahit olduklarını öğrendiğini belirtmiştir. İstanbul'daki en önemli çalışmalarından birinin bu hastane olduğuna inanan Hastings, Miss Wood'un başarısından dolayı tebrik edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁴³ İngilizlerin yardımına değinen Hastings, hastanenin açılışından bugüne kadarki beş ay boyunca İngiliz hastanesinin çocuklara dört ücretsiz yatak verdiğini ifade etmiştir. Sürekli dolu olan bu yataklar; operasyonlar, alçılar, pansumanlar ve laboratuvar tahlilleri için kullanılmıştır.⁴⁴

Hastaneye kabul edilen hasta sayısı 1920 yılının temmuz ayı raporlarına göre ortalama elli dört olmuştur. Fakat hasta sayısı giderek artmıştır. Örneğin ağustos ayında seksen dört hasta, eylül ayında doksan hasta kabul edilmiştir. Eylül ayı itibarıyla yirmi dört hasta iyileşip taburcu olmuştur.⁴⁵ Taburcu olan hastaların yerine hemen bir başka çocuk için başvuru alınmıştır.⁴⁶ Bu istatistiki bilgiler hastaneye yatan hastalara aittir. Bunun dışında normal muayene olup hastaneye yatışı yapılmayan veya tedavisi ayakta verilenler bunun dışındadır.

YDYK belgelerine göre hastane giderek artan büyük bir başarı göstermiştir. Hastanede doksan yatak sürekli dolmuş, hastalar sağlıklı bir şekilde evlerine veya yetimhanelerine gönderilmiştir. Hastane Şubat 1921 tarihinde yüzden fazla yatan hastaya hizmet vermiştir. Böylece tam doluluk oranının üzerine çıkmıştır. Başvuran hasta sayısının fazla olmasından ekipman için gerekli fonların sağlanması durumunda ilave yatakların konacağı belirtilmiştir.⁴⁷

Mart 1921 tarihine gelindiğinde çocukların büyük çoğunluğunun normal hastane bakımına da ihtiyacı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle yirmi hasta çocuk çeşitli sürelerle cerrahi veya tıbbi tedavi uygulanan İngiliz veya Amerikan hastanelerine yerleştirilmiştir. Bu hastanelerde tedavi edilen çocuklar taburcu edilir edilmez tekrar Yedikule'deki hastaneye sevk edilmiştir. Nisan 1921 kayıtlarına göre sadece on çocuk hastaneye kabul edilmiştir. Aynı tarihte hastalardan on dokuzu taburcu edilmiş, toplam yüz beş vaka tedavi edilmiştir.⁴⁸ Nisan ayında sadece on yatış gerçekleşmesinin nedeni muhtemelen hastanenin dolu olmasından dolayı her başvurunun kabul edilmemiş olmasından olsa gerektir.

Hastanenin başhemşiresi Emma M. Wood'un hastanenin Mayıs 1921 tarihine ait raporundan hastane ile ilgili bazı istatistiki bilgilere ulaşmak mümkün. Örneğin bu tarihte hastanede yatan hastaların yattığı gün toplam iki bin dört yüz altmış yedi gündür.⁴⁹ Daha önce bahsedildiği gibi belgelerden hastanenin yatak sayısının yetmiş beş ile yüz arasında olduğu anlaşılmaktadır. Bu yatak sayıları düşünüldüğünde bir aylık yatan hastaların yattığı gün olan iki bin dört yüz altmış yedi gün sayısından hastanenin doluluk oranının yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Mayıs ayı içerisinde hastaneye on dört yeni vaka yatmıştır. Yatan hastalardan mayıs ayında on sekizi taburcu edilmiştir. Tedavi edilen vaka sayısı doksan dokuz olup günlük

⁴² *The Acorne*, "Hospital for Tubercular Children", 2.

⁴³ *Near East Relief*, 6 November 1920, 3.

⁴⁴ *The Orient*, 17 November 1920, Vol.VII, No:51, 508; *Near East Relief*, "Near East Hospital for Children with Tuberculosis in Yedikule Constantinople", 1.

⁴⁵ *Near East Relief*, 6 November 1920, 3.

⁴⁶ *Near East Relief*, "Near East Hospital for Children With Tuberculosis in Yedikule Constantinople", 1.

⁴⁷ *Near East Relief*, "Yedi Koule Near East Hospital For Tubercular Children is Overcrowded With Patients", 4 February, 1921, Vol.III, No.5, 3.

⁴⁸ *Near East Relief*, "American Sailors Gave The Yedi Koule Near East Hospital A Happy Easter", 14 May 1921, Vol.III, No.19, 1.

⁴⁹ *Near East Relief*, "Near East Hospital for Tubercular Children", 11 June 1921, Vol.III, No.23, 2.

ortalama hasta sayısı seksendir. Mayıs ayı içerisinde hastanede bazı tadilatlar yapıldığına raporunda dikkat çeken Wood, verandaların örülmesiyle beraber daha fazla çocuğun tüm yıl boyunca tehlikesiz bir biçimde yataktan ve kapılardan uzak kalacağını belirtmiştir. Ayrıca çatı katlarına su kaynağı temini için tanklar yerleştirildiğini de ilave etmiştir.⁵⁰ Buradan da hastanenin giderek fiziksel durumunda iyileştirmeler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Temmuz 1921 tarihi itibarıyla tedavi edilen vaka sayısı yüz sekiz olmuştur. Amerikan YDYK çalışanlarından Dr. Graff, temmuz ayı içinde Amerika'dan aldığı bir bağışla hastaneye yüz beş liralık bir hediye vermiştir. Bu para bazı sakat çocuklara yardım etmek maksadıyla kullanılmıştır. Bunun yanında temmuz ayı içinde beş çocuğa seksen altı lira karşılığında ortopedik ayakkabı ve diş teli verilmiştir. Bu çocuklardan ikisi ağır akut infantil omurga felcine bağlı felç vakalarıydı. Hastalardan biri ameliyat için İngiliz Hastanesine gönderilmiş olup bu esnada Binbaşı Dr. Gunn çocuğun bacağına bir tendon yerleştirmişti. Çocuk dört ay boyunca yatakta tedavi edildikten sonra Yedikule Hastanesine geri gönderilmişti. Burada her gün masaj tedavisi uygulanan çocuğa ortopedik destek takılmış ve yürümesi sağlanmıştı. Diğer vaka ise zor yürümeye çalışan, çok zayıflamış küçük bir çocuktur. Kaynaklarda geçen bilgilere göre hastanede üç aydır tedavi gören hasta çocuğa ortopedik bir ayakkabı verilerek normal yürümesi sağlanmış ve nihayet mutlu annesiyle birlikte eve dönmek için hastaneden ayrılmıştı. Diğer üç vaka, kalça kemiklerinde ileri derecede verem olan çocuklardı. Onlara özel olarak yapılan ayakkabılar verilmiş; iki tanesi koltuk değneklerinden kurtulmuş ve biri taburcu edilerek okulu geri dönmüştü.⁵¹

Ekim ayında İstanbul'da YDYK'nın bünyesindeki tıp bölümleri toplamda yirmi iki bin dört yüz yetmiş altı hasta muayene etmiş ve bu hastalara tedavi uygulamıştı. Bu hastaların üç bin iki yüz kırk dördü, yani yaklaşık yüzde on dördü, Yedikule Veremli Çocuklar Hastanesinden hizmet almıştır. Bu hastalara bir Amerikalı, iki yerli doktor, dört Amerikalı ve yirmi dokuz yerli hemşire tarafından sağlık hizmeti verilmiştir. Yedikule'deki bu hastanede ve Boyacıköy'deki Trahom Hastanesinde toplam üç yüz otuz altı yatak sürekli olarak çocuklarla dolmuştur. Bu hastanelerdeki hemşireler, hasta çocukların bulunduğu yoksul mahallelerdeki iki bin doksan iki hastanın evine, hasta ziyareti gerçekleştirmiş ve bunlara tedavi hizmeti vermiştir. Bunun yanında ziyaretler esnasında annelere çocukların bakımı konusunda eğitim de verilmiştir.⁵² Dr. Graff'a göre anneler artık Yedikule'deki Veremli Çocuk Hastanesinin değerini biliyor ve çocuklarını getiriyorlardı. Ayrıca oluşturulan vaka komitesi hasta kadınları ve mültecileri tespit ve tedavi etmek için şehrin dört bir tarafına dağılmıştı.⁵³

Yedikule Yakınoğu Veremli Çocuklar Hastanesinde tedavi edilen ve korumaya alınan veremli çocuklardan sık sık YDYK'ya teşekkür mektupları gelmiştir. Örneğin Karabed Seferyan'dan deneyimlerini yazması rica edildiğinde, hastaneden yazdığı mektupta, YDYK'ya derin minnettarlığını ifade etmiştir.⁵⁴

YDYK kayıtlarındaki yorumlara göre tedavi altına alınan çocuklar kısa zaman içerisinde iyileşmişti. Sadece kirli, dar sokakları ve kalabalık odaları bilen çocuklar ilk kez bir kır bahçesinde oynama fırsatı bulmuş, iyi pişmiş ve besleyici yemeklerden yemiş, sıcak banyoların keyfini çıkarmış ve geceleri temiz beyaz küçük yataklarda uyuma fırsatı bulmuştu. Gündüzleri bahçede oyun evleri inşa eden çocuklar bazen de verandalarda sepetler örerek vakit geçirmişti. Yaz ve sonbahar aylarında açık havada vakit geçiren çocuklar, yemeklerini geniş verandalarda

⁵⁰ *Near East Relief*, "Near East Hospital for Tubercular Children", 11 June 1921, Vol.III, No.23, 2.

⁵¹ *Near East Relief*, "June Work in The Yedi Koule Near East Hospital For Tubercular Children", 2 July 1921, Vol.III, No.25-26, 3.

⁵² *Near East Relief*, "Near East Relief Medical Work in Constantinople For October", 19 November 1921, Vol.III, No.46, 1.

⁵³ *Near East Relief*, "Extracts From Constantinople Unit Medical Report", 14 May 1921, Vol.III, No.19, 1.

⁵⁴ Mektup içeriği için bkz. *Near East Relief*, "Letter of Appreciation From a Child in Yedikoule Tubercular Hospital", 12 March 1921, Vol.III, No.10, 3.

yemiş, açık sundurmalarda uyumuş ve bahçede oyunlar oynamıştı.⁵⁵ Belgelerdeki istatistikî verilerden anlaşıldığı üzere hastane önemli bir ihtiyaca cevap vermiştir. Zira hastanenin, sayısı yetmiş beş ile yüz arasında olduğu anlaşılan yatakları genelde dolu olmuştur. Yine bakıldığında hastanenin verdiği hizmetler giderek artmıştır.

2.3. Yedikule (Kanada) Veremli Çocuklar Hastanesinde Gerçekleştirilen Sosyal Etkinlikler

Hastanedeki çocukları mutlu edebilmek ve daha hızlı iyileşmelerini sağlayabilmek için çeşitli sosyal etkinlikler icra edilmiştir. 1920 yılının mayıs ayında hastanede Noel kutlamaları yapılması planlanmıştı. Bu plan kapsamında Amerikalı denizcilerin Noel günü için bir çocuk evlat edinip ona hediyeler vermesi de planlanmıştı. Pera'daki St. Anne Yetimhanesi'nde hediyelerle dolu bir Noel ağacı süslenecekti. Bunun yanında çeşitli yetimhanelerde neredeyse her gün Noel ağaçları bulunacaktı. Kutlamalarda Noel ağaçları Amerikalılar tarafından yetimhanelere getirilmişti. Ermeni yetimler o sabahın erken saatlerinde YDYK personelinin evlerinde İngilizce "Kutsal Gece" ve "Amerika" şarkılarıyla serenat yapmışlar, Türk yetimler ise hastaneye bir Noel ağacı getirerek iyi niyetlerini göstermişlerdi.⁵⁶

Amerikan denizcileri, YMCA çalışanları ve YDYK çalışanlarının ortak Noel etkinliği hastanede büyük bir coşkuya sahne olmuştu. Amerikan denizcileri Noel Baba oyunu oynamış, çocukları psikolojik olarak rahatlatmıştı. İncelenen belgelerdeki yorumlara göre Amerikalı denizcilerin nezaket ve çabası sayesinde çocuklar en mutlu yılbaşını yaşamıştı. 24 Aralık 1920 tarihinde cuma öğleden sonra, birkaç Amerikan Denizcisi Noel kutlaması için büyük bir kamyonla hastaneye gelmişti. Amerikan Genç Hristiyan Erkekler Birliği temsilcilerinden Bay Nelson Poe ve Bayan Ruth Shaw, oyuncak yapımı için bir kulüp kurmuştu. Denizciler Kulübü hasta çocukların her birine oyuncak yapacak ve çorap doldurma oyunu oynayarak çocukları eğlendirecekti. YDYK Amerikan denizcilerine, Bayan Ruth Shaw'a, Amerikan Genç Hristiyan Erkekler Birliğine ve Amerikan Denizciler Kulübü Genel Sekreteri Bay Nelson Poe'ya çocuklara mutlu bir Noel yaşattıkları için teşekkürlerini sunmuştu.⁵⁷

7 Haziran 1921 tarihinde akşam saat 20.30'da Amerikan Denizciler Kulübünün himayesindeki Robert Kolej Hisar oyuncularını; New Theatre, Lesser Riding Academy, British GHQ'da "The Great Divide" adlı oyunu sunmuşlardır. Bu eğlencenin amacı hastaneye ve Bay Mark L. Bristol'un Rus yetimlerle yaptığı çalışmalara fon sağlamak olarak açıklanmıştır.⁵⁸ Bay Nelson Poe, 17 Haziran tarihli mektubunda adı geçen oyundan elde edilen gelirin yüz lirasının birkaç sakat çocuğun tedavi edilmesi için hastaneye bağışladığını duyurmuştur.⁵⁹ Emma M. Wood'un ilettiği bilgilere göre; Amerikalı denizcilerin bağışladıkları parayla bahçeler çiçeklerle donatılmış, çocuklar kendi sebze bahçelerini kurma fırsatı bulmuşlardır.⁶⁰

Amerikan Denizciler Kulübü hastanedeki yetimlere yiyecek, giyecek, süt ve eğlence için düzenli yardımlarda bulunmakta, yetimleri evlat edinmekteydiler.⁶¹ Hastanedeki çocuklar kendilerine müzik kutusu ve şeker hediye eden Amerikan Denizciler Kulübüne mektupla şiir yazarak teşekkür etmişlerdir. Bu şiir şöyledir:⁶²

"Amerikalı denizciler!
Bize yaşattığınız her şey için minnettarız

⁵⁵ *Near East Relief*, "Near East Hospital for Children With Tuberculosis in Yedikule Constantinople", 3.

⁵⁶ *Near East Relief*, "Merry Xmas To The Near East Workers In The Field and to The Near East Workers In America", 25 December 1920, Vol.II, No.51, 1.

⁵⁷ *Near East Relief*, "U.S. Sailors Play Santa Claus to Yedikule Near East Hospital", 1-2; *The Orient*, 5 January 1921, Vol.VIII, 1.; *Near East Relief*, "Armenian Children Serenade Americans With "Holy Night" and "America", 31 December 1920, Vol.II, No.52, 1.

⁵⁸ *Near East Relief*, "The Great Divide Presented By The Hissar Players", 4 June 1921, Vol.III, No.22, 4.

⁵⁹ *Near East Relief*, "June Work in The Yedi Koule Near East Hospital For Tubercular Children", 3.

⁶⁰ *Near East Relief*, "American Sailors Gave The Yedi Koule Near East Hospital A Happy Easter", 1.

⁶¹ *Near East Relief*, "The Great Divide Presented By The Hissar Players", 4.

⁶² *Near East Relief*, "Yedi Koule Children Thank The American Sailors", 19 November 1921, Vol.III, No.46, 1.

Bize getirdiğiniz şekerler için teşekkür ederiz
 Ve bizi sevindiren ve mutlu eden müzik için
 Yaşasın, yaşasın, Amerikalı denizciler
 Umut ediyoruz
 Tekrar geleceksin
 Saygılarımızla
 Yedikule Yakın Doğu Hastanesindeki Tüm Çocuklar”

Hastanedeki kız çocuklarda, Amerikan Denizcilere hitaben minnettarlıklarını ifade eden mektuplar kaleme almışlardı. Örneğin bunlardan biri şu şekildedir:

“Sevgili Denizci Kardeşler,
 Bizi her ziyaret ettiğinizde bize büyük mutluluk veriyorsunuz. Bize getirdiğiniz şekerler çok tatlıydı. Her zaman şekerlerin hayalini kuruyoruz. Lütfen, müzik kutusu için minnettarlığımızı ve teşekkürlerimizi kabul edin. Geçen pazartesi grubunuzdan memnuniyetle keyif aldık. Müziği çok seviyoruz. Bizim için çok keyifliydi. Küçük kız kardeşlerin”⁶³

Mayıs 1921 tarihinde hasta çocukları ziyarete gelenler arasında, çocukların hepsine şeker getiren American Bible House’dan (Amerikan İncil Evi) Bayan Eleanor Ketchum ve Josephine Dana da bulunuyordu. Robert Kolejinden Bayan Paul Harrison Dike ve Amerikan Genç Hristiyan Erkekler Birliğinden iki genç Ermeni Hanım, kız hastaların her birine güzel giyimli bir bebek ve her erkek çocuğa ilgi çekici bir oyuncak hediye etmişti. Bay Nelson Poe’dan gelen bir mektupta, Amerikan denizcilerinin Yedikule’deki yetimler için Mark L. Bristol Kampı’nda bir gezi düzenlemek istedikleri ifade edilmişti.⁶⁴

Hastanede Amerikan denizcileri, YMCA ve YDYK çalışanlarının zaman zaman düzenledikleri etkinliklerle hasta çocuklar eğlenceli dakikalar geçirmiştir. Bu kurumlardan gelenler aynı zamanda buradaki yetimleri de evlat edinerek topluma ve sıcak bir yuvaya kavuşturmuştur. Amerikan YDYK tarafından 1920 yılında açılan Yedikule (Kanada) Veremli Çocuklar Hastanesi, incelenen belgelere göre dönemin yaygın hastalığı olan veremle mücadelede önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Hastanenin ne zaman kapandığı hakkında tarafımızdan yapılan araştırma neticesinde herhangi bir malumata rastlanmamıştır.

Sonuç

Tarihî süreç içerisinde insanoğlu salgın ve bulaşıcı birçok hastalıkla mücadele etmiştir. Bunlardan biri olan verem, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Osmanlı coğrafyasını da etkilemiştir. Bu nedenle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarından itibaren hastalıkla mücadele için, başta veremle mücadele dernekleriyle, çeşitli sağlık kurumlarıyla pek çok önlem alınmaya çalışılmıştır.

Osmanlı İstanbul’unda veremle mücadele için kurulan birçok sağlık kurumu arasında azınlıklar ve Müslüman olmayanların kurup işlettiği hastaneler de bulunmuştur. Amerikan kurumları özellikle ihtiyaç bulunan alanlarda hastane, yetimhane, okul gibi kurumlar oluşturarak, muhtaç insanlarla bağlarını güçlendirmek suretiyle onların sempatisini kazanmıştır. Board Misyoner Teşkilatı bünyesinde faaliyet gösteren “Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi” veya Osmanlı kaynaklarındaki adıyla “Amerikan Şark-ı Karib Muavenet Heyeti”nin en önemli hedef kitlesinin başında bakıma muhtaç hâldeki çocuklar gelmiştir.

Bu bağlamda “Mavrokordato Verem Hastanesi”nde, YDYK’nın denetimi altında Yedikule Kanada Veremli Çocuklar Hastanesi faaliyete geçirilmiştir. Hastane o dönemde türünün ilk örneklerinden biri olarak bilinmesinden önem arz etmiştir. Hastanenin faaliyetlerinden Amerikan YDYK desteğiyle çıkarılan “The Acorne”, “The Orient”, “Near East Relief”, “The New Near East” gibi süreli yayınlarda bahsedilmiştir. Ağırlıklı olarak bu kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, hastane 1920 yılında açıldığında yoğun bir ilgi

⁶³ *Near East Relief*, “Yedi Koule Children Thank The American Sailors”, 1.

⁶⁴ *Near East Relief*, 11 June 1921, 2.

görmüştür. Zira o yıllarda İstanbul'da verem oldukça yaygındır. Hastanede veremle ilgili tüm vakalar modern yöntemlerle tedavi edilmiştir. Ayrıca hastanede sık sık çocuk hastaların psikolojilerine iyi gelecek ve daha hızlı iyileşmelerini sağlayacak sosyal etkinlikler organize edilmiştir.

Hastane çalışanlarının raporlarına bakıldığında vereme sağlıklı barınma koşullarının, yetersiz beslenmenin, psikolojik sıkıntıların, kısacası kötü yaşam koşullarının sebep olduğu üzerinde durulmuştur. Özellikle İstanbul'da sık sık çıkan yangınların, bunun yanında dönem itibarıyla İstanbul'un mülteci akınına uğramasının barınma sorununa yol açtığı, bununda veremin yayılmasını tetiklediğine dikkat çekilmiştir. Hastane açıldığı andan itibaren giderek artan bir yoğunluğa ulaşmıştır. Hastanenin verdiği hizmetlerde giderek artmıştır. Bu durum belgelerdeki istatistiki verilere de yansımıştır. Hastanenin yatak sayısıysa yetmiş beş ile yüz arasında olduğu anlaşılmıştır. Hastanenin yatak doluluk oranıysa genelde tama yakındır. Zira zaman zaman ek yataklar ilave edilmiştir.

Kaynakça

Telif Eserler: Kitap, Makale ve Ansiklopedi Maddeleri

- “American Sailors Gave The Yedi Koule Near East Hospital A Happy Easter” Near East Relief 14 (1921): 1.
- “Armenian Children Serenade Americans With "Holy Night" and “America” Near East Relief 31 (1920):1.
- “Extracts From Constantinople Unit Medical Report” Near East Relief 14 (1921): 1.
- “First Tubercular Hospital for Children” Near East Relief 15 (1922):2.
- “Hospital for Tubercular Children” The Acorne 3 (1920): 2.
- “June Work in The Yedi Koule Near East Hospital For Tubercular Children” Near East Relief 2 (1921):3.
- “Letter of Appreciation From a Child in Yedikoule Tubercular Hospital” Near East Relief 12 (1921): 3.
- “Merry Xmas To The Near East Workers In The Field and to The Near East Workers in America” Near East Relief 25 (1920): 1.
- “Near East Hospital for Children with Tuberculosis in Yedikule Constantinople” Near East Relief 6 (1920): 2-3.
- “Near East Hospital for Tubercular Children” Near East Relief 11(1921): 2.
- “Near East Relief Medical Work in Constantinople For October” Near East Relief 19 (1921):1.
- “The Canadian Fund” Near East Relief 18 (1921):4.
- “The Great Divide Presented By The Hissar Players” Near East Relief 4 (1921): 4.
- “Two Years’ Near East Relief Medical Work in Constantinople” Near East Relief 13 (1921): 3.
- “Two Years’ Near East Relief Medical Work in Constantinople” Near East Relief 13 (1921): 3.
- “U.S. Sailors Play Santa Claus to Yedikule Near East Hospital” Near East Relief 31 (1920): 1-2.
- “Yedi Koule Children Thank The American Sailors” Near East Relief 19 (1921): 1.
- “Yedi Koule Near East Hospital For Tubercular Children is Overcrowded With Patients” Near East Relief 4 (1921): 3.
- Ar, Bilge. “İşgal İstanbul’unun Kentsel Dönüşümünü Beyaz Ruslar Üzerinden Okumak” *Yıllık: Annual of Istanbul Studies* 1 (2019): 101-122.

- Artvinli, Fatih. “Verem Savaşı Hemşire Okulu, Erenköy Sanatoryumu ve Dispanserler: Muazzez Yazıcıoğlu ile Bir Sözlü Tarih Çalışması” *Yeni Tıp Araştırmaları* 23 (2017): 57-89.
- Barış, Yusuf İzzettin. “Dünyada Tüberküloz ’un Tarihi” *Konuralp Tıp Dergisi* 3(2) (2010): 1-4.
- Barton, James L. *Story Of Near East Relief (1915-1930)*. New York: The Macmillan Company, 1930.
- Criss, Nur Bilge. *İstanbul Under Allied Occupation 1918-1923*. Boston-Köln: Brill-Leiden, 1999.
- Etker, Şeref. “İstanbul’un İlk Verem Savaşımı Derneği: Ligue contre la Tuberculose (Phthisie pulmonaire) de Constantinople”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 21(2) (2020): 225-247.
- Gökgöz, Fatma Sena. “Osmanlı Devleti’nde Nefes Kesen Düşman: Verem” *Türk Tarihinde Salgınlar ve Afetler*, ed. Musa Şamil Yüksel, Hasan Işık, Ankara: Astana Yayınları, 2021:55-70.
- İpek, Nurdan. “Selanik ve İstanbul’da Seçkin Yahudi Bankerler (1850-1908)”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Johnson, Clarence Richard. *Constantinople Today; or, The Pathfinder Survey of Constantinople; A Study in Oriental Social Life*. New York: The Macmillan Company, 1922.
- Karayaman, Mehmet. “İzmir Verem Mücadele Cemiyeti Tarafından Yayınlanan Sıhhi Cidal-Sıhhat Dergisi” *Türkiye Klinikleri* 18 (3) (2010):140-152
- Kuzuca, İlknur Genç. Şahinoğlu, Serap, Acıduman, Ahmet. “Verem Mücadelesinde Sosyal Yardım Kurumları” *Lokman Hekim Dergisi* 9 (3) (2019): 337-348.
- Lovejoy, Esther Pohl, *Women Physicians and Surgeons, National and International Organization: Twenty Years With The American Women’s Hospitals, A Review*. Livingston New York: Livingston Press, 1939.
- Özer, Sevilay. “Türkiye’de 1923-1950 Yılları Arasında Verem” *Turkish Studies* 15(4) (2020): 867-883.
- Sakarya, Sema Özgür. “İzmir İli Tüberküloz Hastalarının Verem Savaş Dispanserlerinde Kayıtlılık Oranları ve Etkileyen Etmenler” Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2008.
- Tuna, Serkan. “Türkiye Ulusal Verem Savaşı Derneği” *Atatürk Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi: 26 Şubat 2024, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-ulusal-verem-savasi-dernegi/?pdf=5556>
- Yıldırım, Nuran. “Osmanlı Devleti’nde Göğüs Hastalıkları ve Verem” Nuran Yıldırım, Mahmut Gürkan, *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi*, ed. Muzaffer Metintaş. İstanbul: Türk Toraks Derneği, Aves Yayıncılık, 2012, 5-52.
- Yıldırım, Nuran. Gürkan, Mahmut. *Türk Göğüs Hastalıkları Tarihi*, ed. Muzaffer Metintaş. İstanbul: Türk Toraks Derneği, Aves Yayıncılık, 2012.
- Yıldırım, Nuran. *İstanbul’un Sağlık Tarihi: Sağlık Teşkilatı-Salgınlar Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele- Koruyucu Sağlık Kurumları-Hastaneler-Tıp Eğitimi*. İstanbul Üniversitesi İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Projesi No. 55-10. İstanbul: Ajansfa, 2010.
- Warren, Peter. The Evolution of the Sanatorium: The First Half-Century, 1854-1904”, Erişim Tarihi:20Haziran2024,https://web.archive.org/web/20160224210032id_/http://www.cbmh.ca:80/index.php/cbmh/article/viewFile/1239/1230
- <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6319124/> (Erişim Tarihi 20 Haziran 2024).
- <https://sekinmimari.com/wp-content/uploads/2024/01/eski-odalar.pdf> (Erişim Tarihi 20 Haziran 2024).

EKLER

EK-1. Amerikan Yakın Doğu Yardım Komitesi yayınlarından
The New Near East dergisindeki bir haberde hastanenin fotoğrafı.⁶⁵

THE NEW NEAR EAST

Near East Hospital for Tubercular Children

Just outside the old city walls, at Yedi Koulé, is located the Near East Hospital for tubercular children. This hospital was officially opened on July

1st, and was planned for sixty beds, but the need has been so great that during summer months the porches have been filled with extra beds until ninety children have been accommodated at one time.

During the summer and autumn months, the children have practically lived in the open air—eating their meals on the wide verandas, sleeping on the open porches, and playing in the gardens. Under this treatment many little thin bodies and faces have been transformed into healthy plump bodies and round smiling faces. Children who knew only dirty narrow streets and crowded rooms have had an opportunity for the first time to romp in a country garden, to eat nourishing, well cooked food, to enjoy hot baths, and to sleep in little clean white beds at night in the fresh air.

On a trip through the wards and sleeping porches at night, one will see rows of dark trowsled heads in the little white beds, and each face has a

happy contented expression. You can hear sleepy "good nights" from three or four different nationalities. In the daytime these children have a glorious time building playhouses in the garden or weaving baskets on the porches.

The money given by the Canadian people to the Near East has been used to finance the undertaking. Miss E. M. Wood is in charge of the hospital and under her supervision the buildings were speedily repaired, equipment secured, and the hospital made ready for the little patients. The work is growing rapidly. Twenty-four patients were pronounced cured in September and were discharged—but as soon as one bed is empty, another appeal comes.

Appeal to the Clergy

"Of all the appeals for relief that come to us at this time from the outside, I do not know of any that is more important than that of Near East Relief. It is most humanitarian and Christian, and I would urge the pastors to give this claim prior consideration to other outside appeals for help. If I were a pastor I would give first attention to the raising of the benevolent funds regularly ordered by the church, and then I should regard the Near East Relief as of first importance outside of the regular benevolences."

—ADNA W. LEONARD, D.D.,
Methodist Bishop, San Francisco

⁶⁵ The New Near East, December 1920.

EK-2. Yedikule Veremli Çocuklar Hastanesi⁶⁶

EK-3. Yedikule Veremli Çocuklar Hastanesi⁶⁷

Buildings and grounds of the Yedi Koule Hospital (1,000 beds), Istanbul (Constantinople), Turkey.

(Yedikule Hastanesi Binaları ve Arazisi (1000 yataklı)* İstanbul, Türkiye)

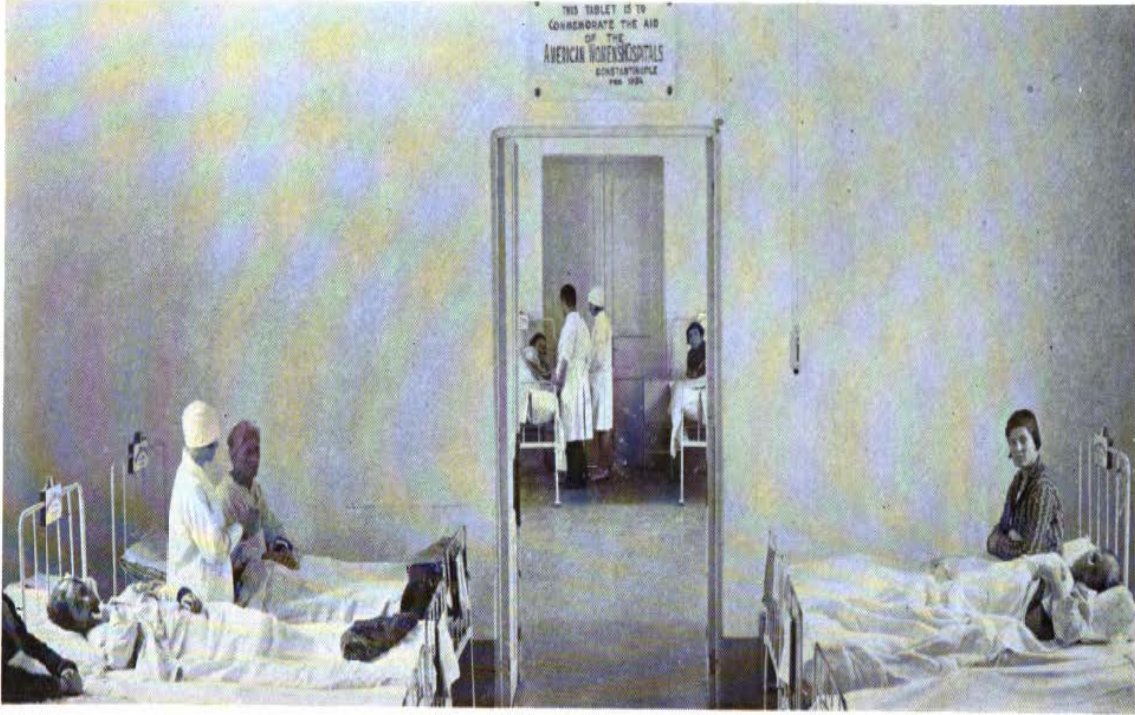
⁶⁶ Yıldırım, *İstanbul Sağlık Tarihi*, 106.

⁶⁷ Lovejoy, *Women Physicians and Surgeons, National and International Organization*, 121.

* Hastanenin yatak sayısı çalışmada bahsedildiği gibi yetmiş beş ile yüz arasındadır. Resimdeki bin yatak sayısı pek mümkün değildir.

EK-4. Yedikule Veremli Çocuklar Hastanesinde Mülteciler için A. W. H. Koğuşları⁶⁸

A.W.H. Wards for Refugees in the Yedi Koule Hospital, 1923-34.

⁶⁸ Lovejoy, *Women Physicians and Surgeons, National and International Organization*, 140.